

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยได้นำเสนอแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาศึกษาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการศึกษาดังนี้

1. แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน
2. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
3. แนวคิดการประเมินผลกระทบทางสังคม SIA
4. แนวคิดการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิดในการศึกษา/วิจัย

2.1 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) นั้นเป็นอุดมการณ์และเป็นความปรารถนาสูงสุดว่าจะสามารถหลีกเลี่ยงความล้มเหลวจากการพัฒนาได้ ซึ่งเดิมการพัฒนาเป็นการเน้นความเจริญแบบเก่า คือระบบการจัดการทางเศรษฐกิจที่บกพร่อง (mismanagement) ที่เป็นต้นเหตุของความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อม ความตระหนักที่มากขึ้นในปัญหาจากเทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้น นำมาสู่ความตื่นตัวในเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในปี ค.ศ. 1980 International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources ได้จัดพิมพ์ในหนังสือชื่อ World Conservation Strategy กล่าวถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นครั้งแรกและต่อมาในปี ค.ศ. 1987 World Commission on Environment and Development ได้จัดพิมพ์รายงานชื่อ Our common future ที่สะท้อนให้เห็นถึงการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของประชาคมโลกอีกครั้งว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องสนองความต้องการในปัจจุบัน โดยต้องไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องลดความสามารถในการสนองความต้องการของพวกเขาโครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ

(WCED,1987) กล่าวว่าการพัฒนาที่ต้องการให้มนุษย์ทุกคนได้รับความสุขตามความจำเป็นพื้นฐานที่เท่าเทียมกัน ควรให้โอกาสและความเสมอภาคในการเข้าถึงเพื่อการใช้ทรัพยากรของมนุษย์ในแต่ละสังคมอย่างเท่าเทียมกันและทุกสังคม โดยการพัฒนาต้องตรงกับความต้องการตามความจำเป็นในปัจจุบัน และสามารถรองรับความต้องการความจำเป็นที่เกิดแก่ชนรุ่นหลังด้วย ทั้งนี้มาตรฐานการครองชีพที่เฉลี่ยความจำเป็นพื้นฐานต่ำสุดจะยั่งยืนต่อเมื่อมาตรฐานการบริโภคในทุกหนทุกแห่งคำนึงถึงความยั่งยืนในระยะยาว กองทุนเพื่อกิจกรรมประชากรแห่งสหประชาชาติ (United Nations Fund for Population Activities-UNFPA 1992: 3) ให้ข้อเสนอแนะว่าหลักสำคัญของการพัฒนานั้นจะต้องคำนึงถึงมาตรการรักษามรดกทางทรัพยากรที่จะตกกับชนรุ่นหลัง โดยอย่างน้อยให้ได้มากพอที่ชนรุ่นปัจจุบันได้รับมา อีกทั้งกระจายประโยชน์ของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจได้อย่างทั่วถึง ตลอดจนปกป้องสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับโลกเพื่อชนรุ่นหลังเพื่อเป็นการพัฒนาที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างแท้จริง

อนูรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2541) ได้กล่าวถึงหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน ไว้คือ การพัฒนาต้องเน้นการเสริมอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่น โดยรับผิดชอบตามสิทธิการดูแลรักษาชุมชนเอง การเข้าถึงและควบคุมการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นและการสร้างวินัยท้องถิ่น และสิทธิชุมชนจะต้องได้รับการยอมรับซึ่งฐานะของการพัฒนาที่ยั่งยืนรวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ควรเป็นไปบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น และข้อปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น สนองต่อความต้องการของชุมชนท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมจากระดับล่าง ในการคิดริเริ่ม วางแผน ตัดสินใจ ได้รับผลประโยชน์ประชาชนในท้องถิ่นได้รับการแจ้งข่าวสารข้อมูลปรึกษาหารือเกี่ยวข้องในขั้นตอนการวางแผน นำแผนแปลงมาสู่ภาคปฏิบัติและจัดการ โครงการ ต้องมีความเสมอภาคทางเพศ สิทธิของคนพื้นเมืองและชนกลุ่มน้อย ความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ การลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกรวมทั้งเทคโนโลยีการช่วยเหลือและการตลาดอันนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นสำคัญ ส่วนการดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืนใน อนูรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2541) ได้เสนอแนวทางในการดำเนินการไว้คือ การดำเนินการในรูปแบบที่ยึดถือการยอมรับนับถือซึ่งกันและกัน การเรียนรู้ที่ปฏิสัมพันธ์กันและความเสมอภาคระหว่างผู้ปฏิบัติงานร่วมกันฉันท์เพื่อร่วมงานต้องเน้นการเรียนรู้ที่เป็นอิสระ ที่สัมพันธ์ต่อกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องโดยไม่มีใครเป็น “ผู้เชี่ยวชาญ” เพราะทุกคนเปรียบเสมือนเป็น “ผู้เชี่ยวชาญ” อยู่แล้ว โดยมีเป้าหมายการทำงานร่วมกันกระบวนการย่อมสำคัญกว่าเทคโนโลยีและวิธีการรูปแบบการประนีประนอมระหว่างชาติที่พัฒนาแล้วกับชาติด้อยพัฒนารูปแบบการสร้างเครือข่ายและสัมพันธ์มิตร เพราะปัญหาระดับท้องถิ่น รูปแบบการดำเนินงานหลายระดับ เป็นเรื่องราวที่อาศัยมวลชนเป็นศูนย์กลางสำคัญในการพัฒนาและในการ

เสริมสร้างอำนาจให้แก่บุคคล และชุมชนท้องถิ่นหลายระดับ เช่น ชุมชน สถาบันระดับชาติ และภูมิภาคของโลก ดังนั้นจำเป็นต้องตระหนักให้ทราบว่าบุคคลต่างกัน และต่างกลุ่มย่อมมีทักษะ และบทบาทแตกต่างกันด้วย ส่วนด้านเศรษฐกิจ เป็นการสร้างตัวบ่งชี้ในการพัฒนา เช่น ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ และการสร้างกลไกทางเลือกใหม่ที่จะก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในระบบการเงินหรืองบประมาณของชาติ

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2543) ได้พูดถึง การพัฒนาที่ยั่งยืน ว่าเป็นการทำให้ชีวิตผู้คนในอนาคตมีชีวิตที่ดีขึ้น มีการสร้างกระบวนการนโยบายที่สนับสนุนการเสริมสร้างความสมบูรณ์ทางสังคมในเชิงปริมาณ และคุณภาพที่เพิ่มขึ้นให้แก่อนาคต และเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนานำเอาทรัพยากรทั้งหมดไม่ว่าธรรมชาติ มนุษย์ การเงินและกายภาพมาจัดการเพื่อก่อให้เกิดความมั่งคั่งการอยู่ดีกินดีและความสุขสมบูรณ์ที่เพิ่มขึ้น ซึ่งมีรายละเอียดคือ

1. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่มีดุลยภาพระหว่าง Growth และ Green สอดคล้องกับแนวคิดของ สมคิด จาตุศรีพิทักษ์ (2546) ที่ว่ามนุษย์จะต้องไม่จ้องทำลายหรือพยายามเอาชนะอยู่เหนือธรรมชาติ แต่ควรจะมีการดัดแปลงแก้ไขธรรมชาติบางส่วนเท่าที่จำเป็นเพื่อความเหมาะสมแก่การดำรงชีพเท่านั้น โดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวัง มีการฟื้นฟู สงวนรักษาระบบนิเวศที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ประหยัดที่สุดและเบียดเบียนธรรมชาติให้น้อยที่สุด เพื่อสามารถรักษามรดกทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของเราสำหรับชนรุ่นหลังต่อไป

2. ด้านสังคม สิ่งสำคัญคือ การสร้างบรรยากาศแห่งการไม่เบียดเบียน การช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่เอาเปรียบกันและเอื้อโอกาสที่แต่ละบุคคลจะพัฒนายิ่งขึ้นไปทั้งในฐานะมนุษย์และในฐานะทรัพยากรมนุษย์ ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ (2546) ได้เพิ่มเติมอีกว่านอกจากการพัฒนาจะสามารถทำให้เศรษฐกิจเติบโตแล้วนั้นยังทำให้มีช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน จะนำไปสู่ความทุกข์ทางสังคมก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาซึ่งเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

3. ด้านทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541) ได้เสนอแนวคิดเพิ่มว่าควรมีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจ ด้านร่างกาย คือ การมีร่างกายแข็งแรง ได้รับปัจจัยขั้นพื้นฐานเพียงพอกับการดำรงชีพ

4. ด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้น ได้ก็ต่อเมื่อการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นสามารถสร้างผลประโยชน์และความรู้บนรากฐานของการพึ่งพาตนเองซึ่งยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ประชาชนมีความมั่นคง ปลอดภัยและสามารถพึ่งตนเองได้ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2545) และเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีการเติบโตอย่างมีเสถียรภาพและยั่งยืน กล่าวคือ มุ่งบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างระบบเศรษฐกิจฐานรากให้

เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้มีภูมิคุ้มกัน มีกระบวนการผลิตและการบริโภคที่เหมาะสม ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม มีการกระจายความมั่นคงและโอกาสการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546)

จากแนวคิดการพัฒนายั่งยืนสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนามนุษย์บนพื้นฐานของต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผูกกับความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เกิดการบูรณาการระหว่างสภาพปัจจุบันที่ได้รับการพัฒนาจากปัจจัยภายนอกและความมีคุณค่า คุณลักษณะของปัจจัยภายในท้องถิ่น มาประยุกต์รวมกันให้เกิดความเหมาะสมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและเทคโนโลยี ที่จะทำให้เกิดความเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติอย่างสมดุลและก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนซึ่งนำไปสู่สังคมที่ยั่งยืนเช่นกัน

2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนายั่งยืนเช่นกัน แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมนั้น ได้มีผู้ศึกษาและให้ความหมายไว้หลายประการแต่มีความสอดคล้องกัน มรว. อคิน รพีพัฒน์ (2527) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าทุกอย่างเป็นเรื่องของประชาชนเป็นผู้ร่วมกันคิดขึ้นมาและร่วมกันดำเนินการมิใช่คนภายนอกเป็นผู้คิด เป็นผู้กำหนด แล้วให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง ซึ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนแบ่งได้ดังนี้คือ การค้นหาปัญหาการตัดสินใจเลือกแนวทางการแก้ปัญหา การวางแผนการแก้ไขปัญหา การปฏิบัติงานตามแผนและการประเมินผล ธนาकार โลก (อ้างอิงมาจาก สร ปิ่นอักษรสกุล, 2548: น.16) ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมคือ การที่ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เข้าไปมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจกำหนดเป้าหมายการพัฒนาและการใช้ทรัพยากรที่มีผลกระทบต่อพวกเขา กล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วนคือ การให้ข้อมูลรายละเอียดโครงการ และการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ในการตัดสินใจ ในการดำเนินงานตลอดจนมีส่วนร่วมในการติดตาม ตรวจสอบ ป้องกันและแก้ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นระหว่างดำเนินโครงการ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม เป็นส่วนหนึ่งในการร่วมแสดงความคิดเห็น นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546) กล่าวว่า เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงถือได้ว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการจัดการปัญหา

ความขัดแย้งในสังคมได้ดี การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) เป็นแนวทางที่สำคัญที่สุดในการลดปัญหาความขัดแย้งในการดำเนินโครงการต่างๆ เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเปิดโอกาสให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบและผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการได้มีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น ทศนคติและทางเลือกที่มีอยู่ต่อสาธารณชน รวมทั้งได้มีโอกาสร่วมในกระบวนการตัดสินใจในโครงการนั้นๆ อย่างไรก็ตามความแตกต่างของมิติ นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในมุมมองของภาครัฐและภาคประชาชนถือเป็นประเด็นสำคัญที่สุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งประชาชนในพื้นที่โครงการมักเรียกร้องที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการต่างๆ การมีส่วนร่วม มีประเด็นที่ต้องพิจารณา 10 ประการ

1. มีคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมพิจารณา เพื่อวางแผนดำเนินการให้เหมาะสมว่าจะให้บุคคลใด กลุ่มใด เข้ามามีส่วนร่วมเมื่อใด และโดยวิธีใด ฯลฯ โดยคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมนี้ควรมีตัวแทนผู้ได้รับผลกระทบในจำนวนมากพอควร และให้มีความหลากหลายมากพอ

2. ระยะเวลาและสถานที่ในการมีส่วนร่วมกับโครงการ โดยหลักการต้องให้ผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีส่วนร่วมให้ต่อเนื่อง ตามวงจรชีวิตของโครงการตั้งแต่เริ่มต้น จนโครงการยุติ หรือหากคณะผู้บริหารเห็นว่าเหมาะสมอาจจะจัดให้มีส่วนร่วม ในกิจกรรมที่แต่ละคนเกี่ยวข้องกับจริงๆ เท่านั้นก็ได้

3. การมีส่วนร่วมนี้ ตามธรรมชาติอาจเกิดขึ้นไม่สม่ำเสมอหรือตลอดเวลาก็ได้ เช่น เวลาเกิดภัยพิบัติ แต่ละคนก็มาช่วยกัน แต่เมื่อหมดภัยแล้ว ก็กลับไปแยกกันอยู่เช่นเดิม แต่ถ้าตั้งองค์กรประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาในภัยพิบัติต่างๆ ในพื้นที่กว้างขวางขึ้นอาจต้องการตัวแทนประชาชนมีส่วนร่วมในเวลาที่ยาวนานขึ้น และอาจใช้วิธีการมีจดหมายข่าวแจ้งเรื่องไปยังประชาชนทั่วไปก็ได้

4. จะให้การมีส่วนร่วมเป็นเป้าหมายปลายทาง (an end) หรือจะให้มันเป็นแนวทาง (a mean) คือจะให้เพียงบุคคลต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมก็พอใจคิดว่าบรรลุวัตถุประสงค์บางสิ่งแล้ว หรือจะพิจารณาว่าการมีส่วนร่วมเป็นแนวทางที่ต้องทำให้ดี โดยตอบให้ได้ว่า”หลังการมีส่วนร่วมแล้ว จะมีอะไรดีขึ้น อะไรควรเกิดขึ้นอีกบ้าง?”อันเป็นการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมที่เป็นวิธีการหรือกระบวนการที่ต้องดำเนินไปอย่างมีคุณภาพ ซึ่งทำให้งานสำเร็จดียิ่งขึ้น

5. การมีส่วนร่วมนั้น มีมิติทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดย (1) ทางด้านปริมาณ นั้นถ้ามีคนมามีส่วนร่วมมากก็ควรทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันดีขึ้นมาก และเมื่อความสัมพันธ์ดีขึ้นมากก็จะทำให้องค์กรทางสังคมก่อตัวขึ้น ส่วน (2) ทางด้านคุณภาพ ควรให้การมีส่วนร่วม มีมิติ ที่จะช่วยขัดขวางความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างบุคคล หรือความเป็นนาย เป็นบ่าวกัน เปลี่ยนเป็นให้มีส่วนร่วมอย่างเสมอภาคกันยิ่งขึ้น จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพดี

6. สถานการณ์การมีส่วนร่วมนั้น ต้องคำนึงว่าการมีส่วนร่วมที่แท้จริง มิใช่เกิดขึ้นจากการออกคำสั่งแต่จะต้องสร้างขึ้นมาจากตัวเอง ต้องใช้ความพยายามเพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้เกิดแนวคิดประชาสังคม มีจิตสำนึกสาธารณะและเคารพความหลากหลายทางความคิด จนกระทั่งเป็นวิถีชีวิตประจำวันของประชาชน โดยเฉพาะการคำนึงว่า เมื่อแนวคิดมุมมองที่หลากหลายร่วมกัน ก็ทำให้มุมมองกว้างขึ้น และเกิดความรอบคอบขึ้น

7. การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคมและทางการศึกษา ซึ่งหากเกิดขึ้นในสังคมไปในขณะเดียวกัน แต่หลายโอกาสต้องให้เกิดความพร้อมในแต่ละเรื่อง ต้องใช้เวลารอคอยบ้างเช่นกัน

8. การมีส่วนร่วมรับรู้สภาพปัญหาโดยมีส่วนร่วมจะทำให้คนในชุมชนได้รู้สภาพที่เป็นจริงมากขึ้น การมีส่วนร่วมเพื่อค้นหาปัญหา ทำให้เมื่อเห็นปัญหาแล้วจะนำความมุ่งมั่นที่จะคิดหาทางแก้ไขด้วยกันและร่วมแก้ปัญหานั้นๆ ได้จะทำให้เป็นบทเรียนที่จะแก้ปัญหากันเองต่อไปได้

9. คนที่อยู่ร่วมกันในชุมชนส่วนใหญ่ มิได้ใช้ชุมชนเป็นเพียงที่รวมคนคล้ายเอาก้อนหินมากองรวมกันเท่านั้น แต่คนในชุมชนหนึ่งๆ มักมีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกัน มีค่านิยมร่วมกัน และมีรับผิดชอบต่อชุมชน ฯลฯ เช่นกัน

10. ควรทำให้การมีส่วนร่วมมีลักษณะปณารมณ์ขันประกอบไปบ้าง เพราะในสังคมไทย การมีอารมณ์ขันจะช่วยให้อารมณ์ขันการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้ดี ดังนั้น การประชุมถ้าใช้อารมณ์ขัน คนตรี เกมส ก็พาเข้าร่วมด้วยจะสร้างอารมณ์การมีส่วนร่วมให้เพิ่มขึ้นได้

2.3 แนวคิดการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA)

เป็นตัวประเมินและคาดการณ์ผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นกับพื้นที่โครงการ ดังนั้นการประเมินผลกระทบทางสังคมต้องเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมของโครงการต่างๆ ข้อเสียของการประเมินผลกระทบในแต่ละโครงการส่วนใหญ่มักจะคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อแต่ละปัจเจกบุคคลเท่านั้น ไม่พิจารณาถึงผลกระทบที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนในสังคม เช่นเมื่อพิจารณาจากผู้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐหรือเอกชนส่วนใหญ่จะดูเฉพาะผลกระทบต่อผู้ที่ได้รับความเสียหาย ต้องสูญเสียที่อยู่ ที่ทำกิน รวมไปถึงการพลัดพรากของคนในชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนไม่ได้รับการพิจารณาว่าเป็นผลกระทบที่ควรนำมาวิเคราะห์และชดเชย นั่นคือ วิถีชุมชนไม่ได้รับน้ำหนักในการพิจารณาในส่วนของต้นทุนโครงการ การประเมินผลกระทบทางสังคม เป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม เป็นการศึกษาผลกระทบของโครงการที่เกิดขึ้นกับชุมชน คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนและสังคม จะคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและคุณภาพชีวิตที่เกิดขึ้น พร้อมกับนำเสนอมาตรการในการลดผลกระทบทางสังคม เพื่อประกอบการพิจารณา

ทางเลือกโครงการและปรับเปลี่ยนโครงการให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนและสังคมในพื้นที่และให้เกิดประโยชน์รวมถึงผลกระทบทางลบแก่ชุมชนและสังคมให้มากที่สุด (สถาบันนโยบายศึกษา, 2539) ผลกระทบที่เกิดขึ้นจะเป็นที่ยอมรับได้ และคุ้มค่ากับประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการหรือไม่ ต้องให้ความสำคัญของผลกระทบทางสังคมที่เป็นตัวช่วยลดความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ส่วนใหญ่ปัญหาที่เกิดขึ้นจะสะท้อนให้เห็นถึงข้อบกพร่องของกระบวนการตัดสินใจที่ยังคงขาดมิติของสังคมที่อาจได้รับผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ ดังนั้นการผลักดันให้มีการศึกษาถึงผลกระทบทางสังคมเป็นสิ่งที่ดีที่สุด (เชิรชัช ฌ นกร, มปป. อ้างในสถาบันนโยบายการศึกษา, 2539) ในการจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคม จะใช้ระยะเวลามาพิจารณาและคาดการณ์ถึงผลกระทบ โดยทั่วไปจะแบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา คือ สภาพทั่วไปก่อนมีโครงการ ในระหว่างดำเนินโครงการ และหลังจากดำเนินโครงการรวมทั้งระบุถึงระดับความรุนแรงหรือทิศทางของผลกระทบของโครงการ โดยสัมพันธ์กับเงื่อนไขด้านเวลาเป็นการประเมินโครงการและการคาดการณ์แนวโน้มต่างๆ ของแต่ละโครงการ โดยใช้หลักการประเมินผลกระทบทางสังคม

เดช วัฒนชัยยิ่งเจริญ (2546) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) คือเป็นการศึกษาและหาแนวทางแก้ไขปัญหาสังคม เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมในทุกด้าน และสามารถปรับใช้ในทุวงการ และถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environment Impact Assessment: EIA) ดังนั้นการประเมินผลกระทบทางสังคมมีคุณค่ามาก โดยเฉพาะความเข้าใจมิติทางสังคม วัฒนธรรมและความขัดแย้ง ที่เกิดจากผลกระทบทางสังคม อีกทั้งจากปัญหาทางสังคมในด้านต่างๆ และปัญหาที่มนุษย์มิได้ก่อ อาทิ ภัยพิบัติทางธรรมชาติ และสิ่งที่มีมนุษย์ร่วมกระทำโดยอาศัยประโยชน์จากธรรมชาติ อาทิ การเกษตร ก็สามารถเป็นระบบต้นเหตุที่มนุษย์ และสังคมได้รับผลกระทบตามมา

ดังนั้น การประเมินผลกระทบทางสังคม (SIA) จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมไทยทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ซึ่งแรงผลักดันทางเศรษฐกิจทำให้มีโครงการลงทุนและโครงการพัฒนาต่างๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในทุกพื้นที่ของประเทศ ทำให้โครงการพัฒนาเหล่านี้ส่งผลกระทบทางสังคมเท่าผลกระทบด้านอื่นๆ จนทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นในโครงการต่างๆ แม้ในโครงการที่ไม่มีการต่อต้านหรือความขัดแย้ง ก็อาจพบว่ามีผลกระทบทางลบตามมา จึงทำให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนาไม่คุ้มค่าเท่าที่ควร การประเมินผลกระทบทางสังคมจึงเป็นการคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้นในชุมชนหลังเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการกำหนดนโยบายและโครงการพัฒนาขึ้นในชุมชนนั้น

สำนักวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2549) ได้ให้ความเห็นในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม ว่าเป็น

การศึกษาและคาดการณ์ผลกระทบทางสังคมของโครงการที่เกิดขึ้นกับคน ชุมชนและวิถีชีวิตของคนในชุมชนซึ่งรวมถึงวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของคนในชุมชนนั้นๆ พร้อมทั้งนำเสนอมาตรการลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น การทำการศึกษาเพื่อประเมินผลกระทบมีวัตถุประสงค์หลักใน 4 ด้านด้วยกันคือ

1. เพื่อป้องกันและลดผลกระทบในทางลบที่อาจเกิดขึ้นจากโครงการต่อชุมชนและวิถีชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะกับชุมชนดั้งเดิม ชนเผ่า หรือกลุ่มผู้ด้อยโอกาส เช่น คนยากจน ผู้หญิง เด็ก ผู้สูงอายุและคนพิการ ผลกระทบที่โครงการจะต้องศึกษาให้ครอบคลุมคือผลกระทบที่อาจมีขึ้นในด้านสาธารณสุข วัฒนธรรม ความเชื่อและค่านิยมและด้านการจราจรของชุมชนโดยเฉพาะในกรณีของชุมชนในเมือง ประเด็นการศึกษาที่โครงการจะต้องให้ความสำคัญค่อนข้างมาก คือ ลดผลกระทบอันเนื่องมาจากการโยกย้ายถิ่นฐาน การเวนคืนที่ดิน การจ่ายค่าชดเชย การหาทางป้องกันหรือการลดผลกระทบในทางลบนี้อาจจะช่วยลดช่องว่างและความเสี่ยงต่อการเกิดความขัดแย้งหรือการเผชิญหน้าระหว่างกลุ่มของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
2. เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาทางเลือกของโครงการและการปรับเปลี่ยนโครงการให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนและสังคมในพื้นที่
3. เพื่อให้ผู้ตัดสินใจโครงการพิจารณาว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นที่ยอมรับได้และคุ้มค่ากับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากโครงการหรือไม่
4. ผลการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม สามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาขีดความสามารถเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้ามีส่วนร่วมในโครงการได้มากขึ้น

2.3.1 ความหมายและวัตถุประสงค์ของการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม เป็นการศึกษาและคาดการณ์ผลกระทบทางสังคมของโครงการที่จะเกิดขึ้นกับคน ชุมชนและวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของคนในชุมชนนั้นๆ พร้อมทั้งนำเสนอมาตรการลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น การทำการศึกษาเพื่อประเมินผลกระทบมีวัตถุประสงค์หลักใน 4 ด้านด้วยกัน คือ

1. เพื่อป้องกันและลดผลกระทบในทางลบที่อาจเกิดขึ้นจากโครงการต่อชุมชนและวิถีชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะกับชุมชนดั้งเดิม ชนเผ่า หรือกลุ่มผู้ด้อยโอกาส เช่น คนยากจน ผู้หญิง เด็ก ผู้สูงอายุ และคนพิการ ผลกระทบที่โครงการจะต้องศึกษาให้ครอบคลุมคือผลกระทบที่อาจมีขึ้นในด้านสาธารณสุข วัฒนธรรม ความเชื่อและค่านิยม และด้านการจราจรของชุมชนโดยเฉพาะในกรณีของ

ชุมชนในเมือง ประเด็นการศึกษาที่โครงการจะต้องให้ความสำคัญค่อนข้างมากคือการลดผลกระทบอันเนื่องมาจากการโยกย้ายถิ่นฐาน การเวนคืนที่ดิน และการจ่ายค่าชดเชย การหาทางป้องกันหรือการลดผลกระทบในทางลบนี้จะสามารถช่วยลดช่องว่างและความเสี่ยงต่อการเกิดความขัดแย้งหรือการเผชิญหน้าระหว่างกลุ่มของผู้มีส่วนได้เสีย

2. เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาทางเลือกของโครงการและการปรับเปลี่ยนโครงการให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนและสังคมในพื้นที่
3. เพื่อให้ผู้ตัดสินใจโครงการพิจารณาว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นที่ยอมรับได้และคุ้มค่ากับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากโครงการหรือไม่
4. ผลการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม สามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาขีดความสามารถเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้ามีส่วนร่วมในโครงการได้มากขึ้น

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ผู้เสนอโครงการสามารถเข้าใจสถานการณ์ของชุมชน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่และความคิดเห็นของชุมชนต่อโครงการที่เสนอ ตลอดจนการแสวงหาแนวทางในการลดผลกระทบที่สอดคล้องกับสถานการณ์และความคิดเห็นของชุมชนนั้นๆ ฉะนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการ การให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนได้เสียรวมทั้งข้อเสนอแนะในการลดผลกระทบนับเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญของกระบวนการประเมินผลกระทบที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และจะช่วยทำให้กระบวนการศึกษาเกิดความชัดเจนในการจัดลำดับความสำคัญในเรื่องต่างๆ ทางสังคม ในการจัดเก็บข้อมูลการวิเคราะห์ การประมวลผลข้อมูลทางสังคม ตลอดจนความชัดเจนในการประเมินความเสี่ยงของโครงการในระยะต้น ในช่วงของการทำการศึกษาข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้น จะมีการกำหนดกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่อาจได้รับผลกระทบทั้งในทางตรงและทางอ้อม ประเด็นทางสังคมในภาพรวม และประเด็นเฉพาะที่อาจเกิดขึ้นกับกลุ่มในชุมชน รวมทั้งกำหนดแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียตลอดการทำงานของโครงการ การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยเฉพาะในช่วงของการหารือกับผู้มีส่วนได้เสียนี้ อาจมีการหยิบยกประเด็นใหม่ๆ หรือประเด็นทางเลือกอื่นๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการปรับโครงการหรือกระบวนการตัดสินใจของโครงการได้

2.3.2 แนวทางการจัดทำ การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมแบบมีส่วนร่วม

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมแบบมีส่วนร่วมควรมีแนวทางและขั้นตอนการทำงานในลักษณะเดียวกันกับการทำการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมตามที่สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ร่วมกับสถาบันนโยบายศึกษาได้กล่าวไว้ในคู่มือแนวทางการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม (2539) ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 5 ขั้นตอนหลักได้ดังนี้คือ

1. การสรุปลักษณะโครงการ ประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลของโครงการ ข้อมูลการดำเนินการโครงการ และหน่วยงานที่รับผิดชอบ
2. การสำรวจทางสังคมเบื้องต้น ประกอบด้วยการประมวลข้อมูลเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่างๆ และการประเมินสภาพสังคมอย่างเร่งด่วนเพื่อตรวจสอบความทันสมัยของข้อมูล และเพื่อหาข้อมูลลักษณะเด่นของชุมชน
3. การคาดการณ์ผลกระทบเบื้องต้น โดยการจัดทำตารางคาดการณ์ผลกระทบอันประกอบด้วยกิจกรรมและระยะเวลาของการดำเนินกิจกรรมต่างๆของโครงการควบคู่กับการคาดการณ์ถึงผลกระทบ ผู้รับผลกระทบ ลักษณะผลกระทบ และมาตรการลดผลกระทบและนำตารางนี้ไปหารือกับชุมชนในพื้นที่
4. การสร้างข้อมูลพื้นฐานของโครงการ โดยการเก็บข้อมูลที่จะแสดงถึงสถานะในอดีตและปัจจุบันของชุมชนและโอกาสของชุมชนในกรณีที่ไม่มีโครงการ
5. การประเมินผลกระทบ ผู้ศึกษาจะประเมินว่าผลกระทบต่างๆ ที่ได้คาดการณ์ไว้มีโอกาสจะเกิดในขอบเขตและมีลักษณะความรุนแรงที่ได้คาดการณ์ไว้หรือไม่ ทั้งนี้โดยพิจารณาจาก baseline data ที่ได้ประมวลไว้ และการศึกษาวิเคราะห์เพิ่มเติม และการประเมินผลกระทบทางสังคมในด้านต่างๆ เช่น การเปรียบเทียบชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการในกรณีที่มีและไม่มีโครงการ

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2541) การประเมินผลกระทบทางด้านสังคมเป็นการตรวจสอบความเหมาะสมหรือความรุนแรงของเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดไว้ล่วงหน้าทางสังคมใน 3 ลักษณะ

1. กระบวนการประเมิน/คาดการณ์ล่วงหน้า ถึงผลลัพธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่น่าจะเกิดจากนโยบาย การปฏิบัติการพัฒนาโครงการเฉพาะในบริษัทของระดับชาติ รัฐ จังหวัด หรือท้องถิ่น

2. ผลลัพธ์ที่เปลี่ยนแปลงวิถีประชา ชีวิต การทำงาน การเล่นที่สัมพันธ์ต่อกันและกันที่สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกชุมชนนั้นๆ

3. ผลกระทบทางวัฒนธรรม กระทบต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีประชา ค่านิยมระบบความเชื่อของคนที่ใช้เป็นแนวทางดำเนินชีวิตในสังคม

ในการประเมินผลกระทบทางสังคมในทิศทางต่างๆ ต้องมีความเข้าใจในการจัดการและควบคุมการเปลี่ยนแปลงพยากรณ์ผลกระทบที่อาจจะเกิดจากยุทธวิธีการเปลี่ยนแปลงและต้องจำแนก ปรับปรุง และปฏิบัติแผนยุทธศาสตร์ที่ล้มเหลว เพื่อลดผลกระทบทางสังคม พัฒนา/ดำเนิน แผนการที่ช่วยจำแนกผลกระทบทางสังคม ที่อาจจะเกิดขึ้นในฐานะเป็น ผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมพัฒนา กลไกการประเมินผลประเมินผลกระทบทางสังคมที่เกิดจาก โครงการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและนโยบายของรัฐ เป็นต้น

สถาบันนโยบายการศึกษา (2539) ได้สรุปประเด็นหลักๆ ของแนวทางการประเมินผลกระทบทางสังคม ไว้ดังนี้

1. คาดการณ์ ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่คาดว่าจะเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะมีต่อประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการ และทางเลือกต่างๆ ของโครงการ
2. ประเมิน ความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะเกิดต่อและกลุ่ม โดยคำนึงถึงสภาพการณ์ทางสังคมที่กลุ่มเหล่านั้นมีประสบการณ์อยู่ในปัจจุบันที่เป็นไปในอนาคต และสภาพการณ์ทางสังคมที่พวกเขาปรารถนา ทั้งนี้โดยพิจารณาถึงมาตรการในการลดผลกระทบนั้นด้วย
3. การประเมินผล เพื่อดูว่าโครงการที่เสนอนั้นจะได้รับการยอมรับโดยทั่วไป หรือมีผลกระทบรุนแรง ตลอดจนเปรียบเทียบทางเลือกแต่ละทาง

2.3.3 แนวทางการกำหนดมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม

ในกระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมนั้น องค์ประกอบหลักอย่างหนึ่งของการประเมินคือข้อเสนอแนะมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบในด้านต่างๆ โดยทั่วไปแล้วแนวทางของโครงการในการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมหลักๆ ประกอบด้วย

1. ความพยายามหลีกเลี่ยง หรือลดโอกาสที่จะต้องโยกย้ายถิ่นฐานของชุมชน โครงการควรพิจารณาทางเลือกที่เป็นไปได้ อื่นๆ และหากหลีกเลี่ยงไม่ได้ต้องให้ความช่วยเหลือผู้ถูก

อพยพให้สามารถระดับมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ ความสามารถในการเพิ่มรายได้และระดับผลผลิตของพวกเขาให้อยู่ในระดับเดิมหรือในระดับที่ดีขึ้น พยายามสนับสนุนให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินการโยกย้าย การให้ความช่วยเหลือนี้จะครอบคลุมถึงผู้ที่ได้รับผลกระทบที่มีปัญหาที่ดินทางกฎหมายด้วย มาตรการจะรวมถึง การโยกย้ายทางกายภาพ การสูญเสียที่ดินและการสูญเสียโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร การถูกจำกัดในการเข้าถึงพื้นที่สงวนหรือเขตคุ้มครองของรัฐ

2. การเตรียมแผนและงบประมาณอย่างเพียงพอในการป้องกันและลดผลกระทบ แผนการลดผลกระทบนี้จะต้องมีการดำเนินการหารือกับประชาชนและชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างใกล้ชิด งบประมาณในการวางแผนและการหารือกับชุมชน จะต้องรวมอยู่ในงบประมาณของโครงการและการจ่ายค่าชดเชยควรจะมีการทำก่อนที่จะเริ่มก่อสร้างหรือดำเนินโครงการ สำหรับแผนการป้องกันและลดผลกระทบในด้านอื่นๆ นั้นก็ควรที่จะมีการจัดทำอย่างใกล้ชิดกับชุมชนที่ได้รับผลกระทบและผู้เกี่ยวข้องและต้องมีการจัดงบประมาณที่เพียงพอสำหรับเรื่องนี้เช่นกัน แผนการลดผลกระทบจากการโยกย้ายและการเวนคืนที่ดินนั้นจะต้องปฏิบัติตามแนวนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมกรณีมีการโยกย้ายถิ่นฐานและมีการจ่ายค่าชดเชย

3. การดำเนินการและการติดตามแผนการป้องกันและลดผลกระทบอย่างมีส่วนร่วม การดำเนินการและการติดตามผลการป้องกันและลดผลกระทบเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสร้างความมั่นใจว่า ได้มีการดำเนินการอย่างเพียงพอในการป้องกันและลดผลกระทบทางลบที่ได้คาดการณ์ไว้ โครงการควรจะสนับสนุนให้ชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการติดตามและประเมินผลดังนี้

4. การให้ข้อมูลข่าวสารและการหารือกับชุมชนอย่างต่อเนื่องการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมจะต้องใช้เทคนิคการมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของโครงการและสภาพการณ์และแนวความคิดของชุมชนการหารือเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่มีความหมายอย่างแท้จริงนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะช่วยให้แน่ใจว่ามาตรการแก้ไขผลกระทบนั้นเพียงพอสามารถทำได้จริง และเป็นที่ยอมรับของชุมชน การเปิดเผยข้อมูลข่าวสารและการให้ข้อมูลในระยะเวลาที่เหมาะสมเกี่ยวกับโครงการอย่างต่อเนื่องก็เพื่อจะช่วยให้ผู้มีส่วนได้เสียสามารถให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะช่วยในการประเมินความเสี่ยงและกำหนดตัวชี้วัดการดำเนินการที่เป็นจริง และได้รับการยอมรับ กระบวนการให้ข้อมูลข่าวสารนั้นจะทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักของโครงการได้รับรู้และเข้าใจถึงวัตถุประสงค์และองค์ประกอบหลักของโครงการตั้งแต่ในระยะเริ่มแรกของโครงการ

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมเป็นการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ผู้เสนอโครงการสามารถเข้าใจสถานการณ์ของชุมชน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และความคิดเห็นของชุมชนต่อโครงการที่เสนอ ตลอดจนการแสวงหาแนวทางในการลดผลกระทบที่สอดคล้องกับสภาพการณ์และความคิดเห็นของชุมชนนั้นๆ ฉะนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน ในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการ การให้ข้อคิดเห็น ข้อห่วงใยของผู้มีส่วนได้เสีย รวมทั้งข้อเสนอแนะในการลดผลกระทบ นับเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญของกระบวนการการประเมินผลกระทบที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และจะช่วยทำให้กระบวนการศึกษา เกิดความชัดเจนในการจัดลำดับความสำคัญในเรื่องต่างๆ ทางสังคม ในการจัดเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ การประมวลข้อมูลทางสังคม ตลอดจนความชัดเจนในการประเมินความเสี่ยงของโครงการในระยะต้น

ในช่วงของการทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้น จะมีการกำหนดกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่อาจได้รับผลกระทบทั้งในทางตรงและทางอ้อม ประเด็นทางสังคมในภาพรวม และประเด็นเฉพาะที่อาจเกิดขึ้นกับกลุ่มในชุมชน รวมทั้งกำหนดแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียตลอดการทำงานของโครงการ การมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะในช่วงของการหารือกับผู้มีส่วนได้เสียนี้ อาจมีการหยิบยกประเด็นใหม่ๆ หรือประเด็นทางเลือกอื่นๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการปรับโครงการหรือการกระบวนการตัดสินใจของโครงการได้โครงการใดๆ ก็ตามจะได้รับความยอมรับและการสนับสนุนจากประชาชนมากขึ้นก็ต่อเมื่อประชาชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ครอบคลุมอย่างเพียงพอและต่อเนื่อง การไม่ได้รับข้อมูลข่าวสาร และการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลกระทบต่อโครงการ การสนับสนุนจากผู้มีส่วนได้เสียของโครงการ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลให้โครงการสามารถดำเนินการให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการ และสามารถลดความเสี่ยงทางสังคมและการเมืองที่อาจเกิดขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องให้ผู้มีส่วนได้เสียในทุกกลุ่มได้มีโอกาสรับรู้ข้อมูลที่สำคัญของโครงการ ประเด็นการตัดสินใจหลักๆ และโอกาสที่พวกเขาจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อคิดเห็นในกระบวนการตัดสินใจของโครงการ ก่อนหน้าที่จะมีการอนุมัติโครงการ

ขั้นตอน กระบวนการ และวิธีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมอย่างมีส่วนร่วมเป็นการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมเป็นหน้าที่ของเจ้าของโครงการที่จะต้องเสนอผลการประเมิน ซึ่งอาจเสนอเป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมหรือเสนอเป็นรายงานแยก ในการทำการศึกษผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมนี้จำเป็นต้องให้ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมและการมีส่วนร่วมเป็นผู้วางกรอบการศึกษาและทำการศึกษาโดยเฉพาะ โครงการใหญ่ที่มีความซับซ้อน

ในการทำการศึกษผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมนั้น สามารถแบ่งขั้นตอน และกระบวนการทำงาน ตลอดจนบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้เกี่ยวข้องได้ดังต่อไปนี้

1. **ขั้นการวางแผนและเตรียมการ** ทุกโครงการจะต้องมีการทำการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมเบื้องต้นควบคู่ไปกับการวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะดูถึงผลกระทบทางสังคมที่อาจเกิดขึ้น การประเมินในขั้นตอนนี้จะถ่วงน้ำหนักว่าโครงการจะต้องมีการโยกย้ายหรือเวนคืนที่ดินหรือไม่ หากจำเป็นที่จะต้องมีการเวนคืนที่ดิน การโยกย้ายชุมชน การจ่ายค่าชดเชยจะต้องมีการจัดเตรียมแผนการโยกย้ายและการลดผลกระทบในด้านนี้ อย่างย่อหรืออย่างเต็มรูปแบบ โดยเร่งด่วน เพื่อที่จะให้การโยกย้าย การเวนคืนที่ดิน และการชดเชยค่าเสียหายสามารถทำได้เสร็จก่อนที่จะมีการเริ่มการก่อสร้างหรือดำเนินโครงการ

2. **ขั้นการพิจารณารายงาน** ในช่วงของการพิจารณารายงานและอนุมัติโครงการ หน่วยงานรับผิดชอบการพิจารณาจะต้องให้แน่ใจว่า รายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมแบบมีส่วนร่วม นั้น ได้ทำตามขั้นตอนที่สอดคล้องกับหลักเกณฑ์และแนวนโยบายในเรื่องนี้ และมีเนื้อหาพอเพียงต่อการดำเนินการและเป็นที่พอใจของหน่วยงานอนุมัติ หน่วยงานรับผิดชอบในการอนุมัติจะต้องพิจารณาด้วยว่ารายงานของโครงการนี้ได้กำหนดให้มีกิจกรรมฝึกรวมหรือกิจกรรมเสริมสร้างจิตความสามารถเพื่อให้โครงการสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่ก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างองค์กรที่เกี่ยวข้องกับผู้เสนอโครงการอันเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้มีการปฏิบัติตามแนวนโยบายที่วางไว้ให้บรรลุผลได้

3. **ขั้นดำเนินการและการติดตามผล** ในช่วงการดำเนินโครงการ เจ้าของโครงการจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการป้องกันและลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมทางสังคมตามแผนที่ได้รับการอนุมัติ และจะรวมรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม และมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบในด้านต่างๆ ไว้ในรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมแบบมีส่วนร่วมควรมีแนวทางและขั้นตอนการทำงานในลักษณะเดียวกันกับการทำการประเมินผลสิ่งแวดล้อมทางสังคม ตามที่สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ร่วมกับสถาบันนโยบายศึกษาได้กล่าวไว้ในคู่มือแนวทางการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม (2539) ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 6 ขั้นตอนหลักคือ

1. การสรุปลักษณะโครงการ

ประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลของโครงการ ข้อมูลการดำเนินการโครงการ และหน่วยงานที่รับผิดชอบ

2. การสำรวจทางสังคมเบื้องต้น

ประกอบด้วยการประมวลข้อมูลเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่างๆ และการประเมินสภาพสังคมอย่างเร่งด่วนเพื่อตรวจสอบความทันสมัยของข้อมูลและเพื่อหาข้อมูลลักษณะเด่นของชุมชน

3. การตั้งข้อสังเกตผลกระทบทางสังคม

โดยศึกษาความสัมพันธ์และความสอดคล้องระหว่างข้อมูลลักษณะโครงการ กับข้อมูลประชากร เศรษฐกิจและกายภาพของชุมชนและข้อมูลลักษณะเด่นของชุมชน นอกจากนี้ผู้ศึกษาจะต้องศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างโครงการและคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ธรรมชาติและสุนทรียภาพ

4. การคาดการณ์ผลกระทบเบื้องต้น

โดยการจัดทำตารางคาดการณ์ผลกระทบอันประกอบด้วยกิจกรรมและระยะเวลาของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของโครงการควบคู่กับการคาดการณ์ถึงผลกระทบ ผู้รับผลกระทบ ลักษณะผลกระทบ และมาตรการลดผลกระทบ และนำตารางนี้ไปหารือกับชุมชนในพื้นที่

5. การสร้างข้อมูลพื้นฐานของโครงการ

โดยการเก็บข้อมูลที่จะแสดงถึงสถานะในอดีตและปัจจุบันของชุมชนและโอกาสของชุมชนในกรณีที่ไม่มีโครงการ

6. การประเมินผลกระทบ

ผู้ศึกษาจะประเมินว่าผลกระทบต่างๆ ที่ได้คาดการณ์ไว้มีโอกาสจะเกิดในขอบเขตและมีลักษณะความรุนแรงที่ได้คาดการณ์ไว้หรือไม่ ทั้งนี้โดยพิจารณาจากข้อมูลพื้นฐาน (Baseline data) ที่ได้ประมวลไว้ และการศึกษาวิเคราะห์เพิ่มเติม และการประเมินผลกระทบทางสังคมในด้านต่างๆ เช่นการเปรียบเทียบชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการในกรณีที่มีและไม่มีโครงการ

ในขั้นตอนการศึกษาประเมินผลนั้น หน่วยงานสามารถที่จะจัดทำแผนการมีส่วนร่วมเพื่อให้ผู้มีส่วนได้เสียได้เข้าร่วมในกระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง โดยจัดวางขั้นตอน แนวทางการมีส่วนร่วม และขอบเขตการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนในการจัดการประเมินผลกระทบแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

- 1 การจัดทำการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้เสีย
- 2 การจัดระบบและดำเนินการให้ผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่มได้เข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการ
- 3 การใช้คุณพิจารณาเลือกเทคนิคการให้ข้อมูล เก็บข้อมูล การหารือที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชนและท้องถิ่น
- 4 การจัดระบบการบันทึกข้อมูล โดยเฉพาะจากการหารือ เก็บข้อมูล โดยแยกเป็นประเด็นที่สำคัญๆ
- 5 การวิเคราะห์ข้อมูลและ ประเมินระดับความสำคัญของข้อมูลที่ได้มา
- 6 การพัฒนาแผนการลดผลกระทบทางสังคมร่วมกับผู้มีส่วนได้เสีย
- 7 การจัดทำเสริมสร้างขีดความสามารถของผู้มีส่วนได้เสียให้สามารถเข้ามีส่วนร่วมได้อย่างพอเพียง
- 8 การปรับขั้นตอนและโครงการให้เอื้อต่อการมีส่วนร่วม
- 9 การจัดให้มีการติดตามประเมินผลอย่างมีส่วนร่วม

ขอบเขตการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคมควรคำนึงถึง

- 1 แยกแยะกลุ่มคนที่จะได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม
- 2 มุ่งศึกษาให้เข้าใจถึงสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ของผู้ที่ได้รับผลกระทบ เพื่อดูแนวโน้มผลกระทบของโครงการ
- 3 ทำความเข้าใจองค์กรชุมชนและกระบวนการตัดสินใจของชุมชน
- 4 ชนิดและระดับของผลกระทบโดยมุ่งเน้นถึงผลกระทบทางด้านลบ ผลกระทบรุนแรง ผลกระทบ ถาวร ผลกระทบต่อเนื่อง ผลกระทบที่มีโอกาสเกิดสูง ผลกระทบในวงกว้าง
- 5 ศึกษามาตรการลดผลกระทบทางลบและหากเป็นไปได้ให้เพิ่มกิจกรรมและมาตรการที่ส่งผลกระทบทางบวกต่อชุมชน
- 6 ประเมินนโยบายและขีดความสามารถของผู้เสนอโครงการ หากพบว่าไม่มีความสามารถเพียงพอที่จะดำเนินการในการแก้ไขปัญหาทางสังคมได้ จะต้องให้ผู้เสนอโครงการจัดทำแผนงานในการ เสริมการจัดการและความสามารถของโครงการ

ดังนั้นการประเมินผลกระทบทางสังคม มักจะมีอยู่หลายรูปแบบด้วยกัน เช่น การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholder Analysis) การเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร การหารืออย่างเป็นทางการ และไม่เป็น

ทางการ การจัดทำประชาพิจารณ์ เป็นต้น แต่ละเทคนิคจะมีวิธีการที่แตกต่างกัน และจะได้รายละเอียดของผลการศึกษาที่ต่างกัน ผู้ศึกษาจำเป็นจะต้องใช้ดุลพินิจในการเลือกใช้เทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เหมาะสมกับบริบทและความเหมาะสมของแต่ละชุมชน

จากการศึกษาแนวคิดผลกระทบทางสังคมสามารถสรุปได้ว่า การศึกษาผลกระทบทางสังคมให้ความสำคัญกับสิ่งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนในปัจจุบัน รวมถึงการคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอันเกิดจากกิจกรรมหรือโครงการบางอย่าง ซึ่งหากการเปลี่ยนแปลงนั้นชุมชนสามารถตั้งรับ และหาทางออกได้อย่างเหมาะสม ผนวกกับการให้ความร่วมมือของคนภายในชุมชนในการตระหนักถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชน ชุมชนก็จะสามารถปรับตัวให้เข้ากับการพัฒนาที่เกิดขึ้นได้

2.4 การเปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม

พิทยา สายหู (2544) ได้อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ด้วยกัน อันเป็นผลมาจากระเบียบที่กำหนดการกระทำ และความสัมพันธ์ของคน เช่น สิทธิและหน้าที่ ขนบธรรมเนียมประเพณี บทบาทและสถานภาพ มีการเปลี่ยนแปลงและสนิท สัมครการ (2544) ยังได้อธิบายเพิ่มอีกว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่มีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดความแตกต่างกันขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งแล้ว การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ว่าจะเล็กน้อย หรือใหญ่โตเพียงไรก็ตามย่อมถือได้ว่าเป็นเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ทั้งสิ้น ซึ่งความแตกต่างในส่วนใดส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นกับโครงสร้างของสังคมหรือการจัดระเบียบของสังคมระหว่างปัจจุบันกับอดีต ความแตกต่างที่เกิดขึ้นในสังคมระหว่างช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ทั้งระดับจุลภาคและระดับมหภาค อาจเป็นผลดีหรือผลเสียก็ได้

Vago (1980: pp. 33-62) ได้ทำการศึกษาประมวลทฤษฎีต่างๆ เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยสามารถจำแนกและแบ่งกลุ่มได้ดังนี้

1. ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary theory) เป็นแนวความคิดที่ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีวิวัฒนาการทางชีวภาพของ Charles Darwin นักสังคมวิทยาในกลุ่มทฤษฎีวิวัฒนาการเสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับ โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากขั้นหนึ่ง ไปสู่อีกขั้นหนึ่งในลักษณะที่มีการพัฒนาและก้าวหน้ากว่าขั้นที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีรูปแบบเรียบง่ายไปสู่รูปแบบที่สลับซับซ้อนมากขึ้น และมีความเจริญก้าวหน้าไปเรื่อยๆ จนเกิดเป็นสังคมที่มีความสมบูรณ์ จากหลายๆ ท่านได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในหลายๆด้าน เช่น Comte ได้เสนอว่า สังคมมนุษย์มีพัฒนาการและการ

เปลี่ยนแปลงด้านความรู้ (Knowledge) ผ่าน 3 ขั้นตอน ตามลำดับ คือ จากขั้นเทววิทยา (Theological stage) ไปสู่ขั้นอภิปรัชญา (Metaphysical stage) และไปสู่ขั้นวิทยาศาสตร์ (Positivistic stage) Morgan ได้ระบุถึงสังคมจะมีขั้นของการพัฒนา 3 ขั้นคือ จากสังคมคนป่า (Savage) ไปสู่สังคม อารยชน (Barbarian) และไปสู่สังคมอารยธรรม (Civilized) และ Spencer ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์โดยระบุว่า เป็นสังคมแบบสายเดียว (Unilinear) โดยทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลมีจุดกำเนิดมาจากแหล่งเดียวกันด้วยและมารวมตัวกันด้วยกระบวนการสังเคราะห์ (Synthesis) ทำให้เกิดพัฒนาการที่ก้าวหน้าขึ้นและซับซ้อนมากขึ้น การพัฒนาของสังคมจะมีวิวัฒนาการเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ กล่าวคือ มนุษย์ที่มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมใหม่ๆ ได้เป็นอย่างดีจะมีชีวิตอยู่รอดตลอดไป และนำไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้น จากแนวคิดของ Redfield ที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมจะเริ่มจากสภาพของสังคมชาวบ้าน (Folk) เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมแบบเมือง (Urban)

2. ทฤษฎีความขัดแย้ง ที่เป็นแนวความคิดที่มีข้อสมมุติฐานที่ว่า พฤติกรรมของสังคมสามารถเข้าใจได้จากการที่มีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ และบุคคลต่างๆ ซึ่งทำการแข่งขันกันในการเป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีค่าและหายาก มีนักสังคมวิทยาหลายท่านที่ใช้ทฤษฎีความขัดแย้งอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งแนวความคิดของนักทฤษฎีความขัดแย้งที่สำคัญ 3 ท่าน ดังนี้

1. Marx มีความเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงของทุกๆ สังคม จะมีขั้นตอนของการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ 5 ขั้น โดยแต่ละขั้นจะมีวิธีการผลิต (Mode of Production) ที่เกิดจากความสัมพันธ์ของ อำนาจของการผลิต (Forces of production) ซึ่งได้แก่ การจัดการด้านแรงงาน ที่ดิน เทคโนโลยี กับ ความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต (Social relation of production) ซึ่งได้แก่ เจ้าของปัจจัยการผลิต และคนงานที่ทำหน้าที่ผลิต แต่ในระบบการผลิตแต่ละระบบจะมีความขัดแย้งระหว่างชนชั้นผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตกับผู้ใช้งานในการผลิต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ที่เป็นโครงสร้างส่วนล่างของสังคม (Substructure) และเมื่อโครงสร้างส่วนล่างมีการเปลี่ยนแปลงจะมีผลทำให้เกิดการผันแปรและเปลี่ยนแปลงต่อ โครงสร้างส่วนบนของสังคม (Superstructure) ซึ่งเป็นสถาบันทางสังคม เช่น รัฐบาล ครอบครัว การศึกษา ศาสนา และรวมถึง ค่านิยม ทัศนคติ และบรรทัดฐานของสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามแนวความคิดของ Marx เป็นการต่อสู้ระหว่างชนชั้นในสังคม โดยใช้แนวความคิดวิภาษวิธี (Dialectical) ที่เริ่มจากการกระทำ (Thesis) ซึ่งเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการกระทำ (Antithesis) และเกิดการกระทำแบบใหม่ (Synthesis) ตามมา

2. Coser เป็นนักทฤษฎีความขัดแย้ง ที่มองว่า ความขัดแย้งก่อให้เกิดผลทั้งด้านบวกและด้านลบ และอธิบายว่า ความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ไม่มีกลุ่มทาง

สังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีความสมานสามัคคีอย่างสมบูรณ์ เพราะความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของสถานะหนึ่งของมนุษย์ ทั้งในความเกลียดและความรักต่างก็มีความขัดแย้งทั้งสิ้น ความขัดแย้งสามารถแก้ปัญหาความแตกแยกและทำให้เกิดความสามัคคีภายในกลุ่มได้เพราะในกลุ่มมีทั้งความเป็นมิตรและความเป็นศัตรูอยู่ด้วยกัน Coser มีความเห็นว่าความขัดแย้งเป็นตัวสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สามารถทำให้สังคมเปลี่ยนชีวิตความเป็นอยู่จากด้านหนึ่งไปสู่อีกด้านหนึ่งได้ เพราะหากสมาชิกในสังคมเกิดความไม่พึงพอใจต่อสังคมที่เขาอยู่ เขาจะพยายามทำการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์นั้นๆ ให้เป็นไปตามเป้าหมายของเขาได้ นอกจากนี้ Coser ยังเสนอว่าความขัดแย้งยังสามารถทำให้เกิดการแบ่งกลุ่ม ลดความเป็นปรปักษ์ พัฒนาความซับซ้อนของโครงสร้างกลุ่มในด้านความขัดแย้งและร่วมมือ และสร้างความแปลกแยกกับกลุ่มต่างๆ เป็นต้น

3. Dahrendorf เป็นนักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ที่ปฏิเสธแนวความคิดของ Marx ที่ว่าชนชั้นในสังคมเกิดจากปัจจัยการผลิต และเสนอว่า ความไม่เท่าเทียมกันในสังคมนั้นเกิดจากความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องของสิทธิอำนาจ (Authority) กลุ่มที่เกิดขึ้นภายในสังคมสามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภทคือ กลุ่มที่มีสิทธิอำนาจกับกลุ่มที่ไม่มีสิทธิอำนาจ สังคมจึงเกิดกลุ่มแบบไม่สมบูรณ์ (Quasi-groups) ของทั้งสองฝ่ายที่ต่างก็มีผลประโยชน์แอบแฝง (Latent interest) อยู่เบื้องหลัง ดังนั้นแต่ละฝ่ายจึงต้องพยายามรักษาผลประโยชน์ของตนเอาไว้ โดยมีผู้นำทำหน้าที่ในการเจรจาเพื่อประนีประนอมผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ระดับของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจะรุนแรงมากหรือรุนแรงน้อยนั้นขึ้นอยู่กับการจัดการและการประสานผลประโยชน์ของกลุ่มที่ครอบงำ และเสนอความคิดว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมเป็นผลมาจากความกดดันจากภายนอกโดยสังคมนอื่นๆ และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสามารถควบคุมได้ด้วยการประนีประนอม ตามแนวความคิดของ Dahrendorf ความขัดแย้งสามารถทำให้โครงสร้างของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงได้ทั้งนี้ประเภทของการเปลี่ยนแปลง ความรวดเร็วของการเปลี่ยนแปลง และขนาดของการเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลง เช่น อำนาจของกลุ่ม ความกดดันของกลุ่ม เป็นต้น

ปัจจัยที่มีผลกับสังคมและวัฒนธรรมแบ่งได้กว้างๆ 2 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยภายนอกชุมชน ที่ประกอบไปด้วย การสาธารณูปโภค เมื่อมีการพัฒนาเกิดขึ้นการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบทเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นและต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมชนบท และสังคมเมืองมีอยู่มากมายซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยกันทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การสื่อสาร ที่มักเกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างรวดเร็วทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม

2. ปัจจัยภายในชุมชน ที่เป็นการเกิดขึ้นหรือมีในชุมชนนั่นเอง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้แก่ ปัจจัยทางนิเวศวิทยาทางรวมไปถึง สิ่งแวดล้อมและที่ตั้งของหมู่บ้าน ที่ดิน กล่าวคือชุมชนอยู่ในสภาพนิเวศวิทยาที่ดีก็อาจจะพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้นซึ่งมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคมและวัฒนธรรม (สนธิ สมัครการ, 2544)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับและการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงที่จะส่งผลทำให้เกิดความพึงพอใจและไม่พอใจซึ่งในสิ่งเหล่านั้นมักมีปัจจัยที่ทำให้เกิดการยอมรับและการต่อต้าน 6 ประการ นั้นคือ 1. ความต้องการในการเปลี่ยนแปลง 2. การได้รับความพึงพอใจอย่างสูงของการเปลี่ยนแปลงนั้น 3. การสาธิตผลประโยชน์ 4. การเข้ากันได้กับวัฒนธรรมที่มีอยู่ 5. ต้นทุนของการเปลี่ยนแปลง 6. ผู้นำในการเปลี่ยนแปลง (เสาวคนธ์ สุดสวาท, 2537) และเกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นโครงการจากการพัฒนาต่างๆหรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเองสามารถนำไปสู่บ่อเกิดแห่งความขัดแย้งในชุมชนได้

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยถึงผลกระทบของผลกระทบทางสังคมในโครงการต่างๆที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมวิถีชีวิตประชาชนจะมีส่วนเกี่ยวข้อง คือ กิจกรรมการท่องเที่ยว โครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงการพัฒนาต่างๆ การเปิดดำเนินการของธุรกิจ ย่อมส่งผลกระทบต่อประชาชนทั้งสิ้น

มนัส สุวรรณและคณะ (2539) ศึกษาผลกระทบของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ (แบบใหม่) ที่มีต่อวิถีชีวิต (ปัจจุบัน) ของประชากรในภาคเหนือ โดยเลือกศึกษาจากตัวอย่าง 3 กรณี คือ หัตถอุตสาหกรรมไม้แกะสลักบ้านถวายจังหวัดเชียงใหม่ นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จังหวัดลำพูน และการท่องเที่ยวจังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาเมื่อพิจารณาโดยภาพรวมพบว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจมีผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบต่อวิถีชีวิตของประชาชนที่เกี่ยวข้องที่ชัดเจนเป็นพิเศษคือ ประชากรผู้มีส่วนใช้แรงงานมีฐานะทางเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในทางตรงกันข้ามพบว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบใหม่ได้ทำให้สภาพสังคมและวัฒนธรรมหลายอย่างชุมชนเปลี่ยนไป เช่นความผูกพันทางเครือญาติเริ่มเสื่อม การมีส่วนร่วมกิจกรรมของสังคมลดลง และปัญหาด้านสุขภาพอนามัยเริ่มปรากฏเด่นชัดมากขึ้นในหมู่ประชาชนผู้ใช้แรงงาน

แสงอรุณ เจริญจันทร์แดง (2542) ศึกษาเรื่องผลกระทบทางสังคมของการอพยพประชาชน เนื่องจากการขยายเหมืองลิกไนต์แม่เมาะสำหรับโรงไฟฟ้าเครื่องที่ 8 และ 9 อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนเมาะหลวงได้รับการอพยพจากการขยายเหมืองลิกไนต์ฯคนในชุมชนได้รับผลกระทบทางสังคมด้านลบเนื่องจากหน่วยงานที่รับผิดชอบการอพยพชุมชนมิได้คำนึงถึงผลกระทบทางสังคมที่ชุมชน ดังนั้นการเตรียมการอพยพมิได้มีการศึกษาถึงวิถีชีวิตชุมชน

ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน เกิดความขัดแย้งจากการจัดการชุมชนระหว่างคนในท้องถิ่นเดิมกับผู้ที่มาอยู่ใหม่ ทำให้ชุมชนเกาะหลวมกลายเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปราะบางและต้องใช้เวลาในการพยายามที่จะทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมดีขึ้นเพื่อให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็งภายใต้บริบทที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเกิดความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี

ปนัดดา จำเจริญ (2527) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนบ้านเมืองเก่า ทำการศึกษาวิจัยผลกระทบของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย ต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนบ้านเมืองเก่า โดยศึกษาจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพในปัจจุบันของชุมชน สภาพเศรษฐกิจและสังคม และทัศนคติของประชาชนต่อโครงการฯ จากการศึกษาวิจัยพบว่า โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ก่อให้เกิดอาชีพใหม่คือ อาชีพที่เกี่ยวข้องกับอุทยานและเมื่อทำการศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของผู้ที่ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับอุทยานเปรียบเทียบกับผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมแล้ว พบว่า เกิดความแตกต่างในเรื่องรายได้หลักของครอบครัว ความอิสระในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจของสมาชิกในครอบครัว และความคาดหวังในการประกอบอาชีพของหัวหน้าครอบครัวเพียงเล็กน้อย แต่มีผลต่อความอิสระในการประกอบอาชีพของสมาชิก ความอิสระในการเก็บทรัพย์สินจากการประกอบอาชีพ และความคาดหวังในการประกอบอาชีพของบุตรพอสมควร ซึ่งทำให้สมาชิกมีบทบาทในการเลี้ยงตัวเอง ไม่เป็นภาระของหัวหน้าครอบครัวอีกต่อไป ส่วนทางด้านสังคมนั้นพบว่า โครงการฯ ก่อให้เกิดความแตกต่างทางสังคมระหว่างกลุ่มที่ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับอุทยานกับกลุ่มที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ในเรื่องความอิสระในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ของสมาชิกและบทบาทในครอบครัวของหัวหน้าครอบครัวเพียงเล็กน้อย แต่มีผลต่อความคาดหวังในการศึกษาของบุตร และบทบาทในการให้ความร่วมมือต่อทางราชการในการอนุรักษ์พอสมควร ส่วนทัศนคติของประชาชนต่อโครงการฯ นั้นพบว่า ประชาชนทั้ง 2 กลุ่มอาชีพมีทัศนคติต่อโครงการฯ ไม่แตกต่างกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะมีทัศนคติเชิงบวกต่อโครงการฯ

สินธุ์ สโรบล (2527) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคมของการพัฒนาที่ดินและแหล่งน้ำในบริเวณโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ การศึกษาเฉพาะกรณีตำบลช่างเคิ่ง อำเภอแม่แจ่ม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสังคมของประชากรสภาพการเพาะปลูกพืชหลักและการใช้ทรัพยากรในการผลิต ตลอดจนทัศนคติของประชากรภายใต้การดำเนินงานทางด้านการพัฒนาที่ดินและแหล่งน้ำของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม และปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานทางด้านการพัฒนาดังกล่าว ผลการวิจัยพบว่า โครงการฯ ได้บรรลุเป้าหมายทางด้านเศรษฐกิจสังคมและการเกษตร กล่าวคือ ทางด้านเศรษฐกิจมีผลทำให้ประชาชน

ในเขตโครงการมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้น ทางด้านสังคมนั้นปรากฏว่าโครงการช่วยให้สุขภาพอนามัยของประชาชนดีขึ้น โดยพิจารณาจากการไปรับการรักษาพยาบาลจากแพทย์ ส่วนทางด้านเกษตรนั้น โครงการได้บรรลุเป้าหมายทางด้าน การเพิ่มพื้นที่การเพาะปลูกและผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ที่ได้รับ โดยส่วนรวม ทางด้านทัศนคติของประชาชนนั้นปรากฏว่าการดำเนินงานในด้านต่างๆ ของโครงการมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความเป็นอยู่และการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ สำหรับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจสังคมและการเกษตรนั้น พบว่า ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อรายได้ทางการเกษตรของครัวเรือน ความเข้มข้นในการใช้ที่ดินทางการเกษตร การใช้ที่ดินเพื่อเพาะปลูกในฤดูแล้ง ได้แก่ ประเภทของคำแนะนำทางการเกษตรแผนใหม่ การพัฒนาที่ดินแบบขั้นบันไดดิน การพัฒนาที่ดินด้วยการใช้ปุ๋ย และประเภทของแหล่งน้ำที่ได้รับในฤดูแล้ง ส่วนปัจจัยที่มีผลกระทบต่อผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อไร่ และผลผลิตถั่วเหลืองเฉลี่ยต่อไร่ ได้แก่ ประเภทของคำแนะนำทางการเกษตรแผนใหม่ การพัฒนาที่ดินแบบขั้นบันไดดิน ประเภทของแหล่งน้ำที่ได้รับในฤดูฝนและในฤดูแล้ง สำหรับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อทัศนคติของประชาชนนั้น ได้แก่ ประเภทของคำแนะนำทางการเกษตรแผนใหม่ การพัฒนาที่ดินแบบขั้นบันได การพัฒนาที่ดินด้วยการใช้ปุ๋ย และประเภทของแหล่งน้ำที่ได้รับในฤดูแล้ง

สุริชัย หวันแก้วและคณะ (2543) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบทางสังคมจากการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออกต่อชุมชนท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาผลกระทบทางสังคมจากโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออกต่อชุมชนท้องถิ่น ประการที่สอง เพื่อศึกษาถึงผลกระทบทางสังคมในท้องถิ่นอันสืบเนื่องมาจากกระบวนการนั้น และประการที่สาม เพื่อแสวงหาข้อสรุป และแนวทางศึกษา ตลอดจนแนวทางนโยบายต่อไป

ผลการศึกษาพบว่า บริบทเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศและภูมิภาคนับว่ามีความสำคัญต่อการเกิดของโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก โดยชุมชนเกษตรกรรมที่เลือกศึกษานั้นพบว่า ประการแรก ผลกระทบระยะแรก ได้แก่ การซื้อขายที่ดิน การเปลี่ยนมือของกรรมสิทธิ์ที่ดินมีมาก แม้เป็นเขตนอกนิคมอุตสาหกรรมก็ตาม แรงกดดันที่มีต่ออาชีพเกษตรกรรมเดิมจึงมีมาก ประการที่สอง ยังไม่มีแรงงานอพยพจากถิ่นอื่น มีแหล่งงานอุตสาหกรรมให้ทำในบริเวณไม่ไกลจากหมู่บ้าน ชาวบ้านแต่เดิมอยู่ในภาคเกษตรย้ายเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ประการที่สาม แม้ว่าพื้นที่บริเวณหมู่บ้านถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สีเขียวตามผังเมืองของจังหวัดระยองที่ผ่านมาปลูกพืชยูคาลิปตัส แต่ในสภาพจริงนั้นถูกทำลายหมดแล้ว และบางส่วนคาดว่าจะทำสนามกอล์ฟในอนาคต ประการที่สี่ เศรษฐกิจของหมู่บ้านที่ผ่านมาไม่แตกต่างกันมาก เพราะอยู่ในอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ ทำสวน ทำนา พอมีการขายที่ดินที่เคยทำการเกษตรบางส่วน และบางส่วนได้มีลูกหลานเข้าทำงานที่ในโรงงานอุตสาหกรรม แม้ว่าที่ได้ทำใน

นิคมอุตสาหกรรมจะมีไม่มากก็ตาม ทำให้ฐานทางเศรษฐกิจและสังคมเริ่มแตกต่างกันมากขึ้น ประการที่ห้า เริ่มมีผลกระทบต่อสังคมท้องถิ่น โดยผ่านผลกระทบจากสิ่งแวดล้อม ป่าชายเลนถูกบุกรุก น้ำเสียและของเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นและส่งกลิ่นรุนแรง น้ำฝนไม่สามารถบริโภคได้จะเพราะคราบน้ำมันจับอยู่เต็มไปหมด ประการที่หก ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับวัดยังคงตามเดิม คือ ชาวบ้านชุมชนผูกพันในฐานะเป็นสถาบันศาสนา แต่วัดเองยังมิได้ปรับตัวทันกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปนักเช่นยังเรียไรเงินเพื่อก่อสร้างวัดจนเกินความจำเป็น

สำหรับหมู่บ้านประมงนั้น มีผลกระทบทางสังคมดังนี้ ประการแรก การเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ช่วงเปลี่ยนมือกรรมสิทธิ์ที่ดินแม้มีไม่มากแต่ก็มีมากขึ้น มีแหล่งพักผ่อนท่องเที่ยวเกิดขึ้นและมีสนามกอล์ฟที่เกิดขึ้นใกล้ๆ ประการที่สอง เกิดการอพยพเข้ามาของแรงงานจากต่างถิ่น โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อเข้ามาทำงานก่อสร้างโรงแรมและคอนโดมิเนียมในพื้นที่ดังกล่าวเป็นจำนวนมาก โดยจะอาศัยอยู่ในแคมป์ก่อสร้าง ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ลูกของแรงงานก่อสร้างเข้ามาเรียนในโรงเรียนวัด มีปัญหาการปรับตัวในโรงเรียน ประการที่สาม เนื่องจากมีความหลากหลายขึ้น ดังนั้นสิ่งแวดล้อมในบริเวณชุมชนเริ่มเลวลง สุขลักษณะไม่ดี โดยเฉพาะกรณีค่ายคนงานได้รับผลกระทบจากอากาศเป็นพิษ ควันเขม่าสีดำฟุ้งกระจายทั่วท้องฟ้าบริเวณที่อาศัย เด็กเล็ก ได้รับผลกระทบมากเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจ ส่วนผู้ใหญ่ยังไม่แสดงอาการ น้ำฝนบริโภคไม่ได้ต้องดื่มน้ำประปา สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ชายทะเลสกปรกมากขึ้นทุกวัน มีสารเคมีเป็นพิษในละอองชุมชนนี้ ผลกระทบในระดับชุมชนเหล่านี้ โดยเฉพาะด้านมลภาวะปรากฏเป็นปัญหาเดือดร้อนและนับเป็นการทดสอบขีดความสามารถของกลไกและการจัดองค์กรการรองรับปัญหาได้ จุดอ่อนสำคัญได้แก่ ลักษณะกลไกที่เป็นภาพรวม และยังเป็นโครงสร้างที่รวมศูนย์อยู่มาก มีหน้าซ้ำความเชื่อมโยงกับกลไกของชุมชนและท้องถิ่น ปัญหาที่เป็นผลกระทบสืบเนื่องจากโครงการทั้งที่คาดหมายไว้และที่เกิดขึ้นจริงจึงมิได้มีการจัดการได้ดีเท่าที่ควร

อัจฉรา สวนสมุทร (2543) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบทางสังคม ภายหลังการก่อสร้างโครงการฝายเชียงราย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงผลกระทบลักษณะสภาพสังคมและ เศรษฐกิจของประชาชน ทั้งที่อยู่บริเวณเหนือน้ำและท้ายน้ำของเขื่อนยาง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ที่เปลี่ยนไป หลังจากการดำเนินการโครงการฝายเชียงราย บ้านป่ายางมน อำเภอเมืองจังหวัดเชียงราย และทำการวิเคราะห์และประเมินผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่วิจัยทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม รวมถึงความคิดเห็น ผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงในพื้นที่จากการระบายน้ำ และปริมาณน้ำของโครงการฝายเชียงราย บ้านป่ายางมน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ โครงการฝายเชียงรายได้ส่งผลกระทบทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งผลที่ได้รับจากการดำเนินโครงการทั้งทางบวกและทางลบ และยัง

พบว่าประชากรตัวอย่างต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการโครงการฯ มีทั้งทางบวกและทางลบ และ ยังพบประชากรตัวอย่างต้องการมีส่วนร่วมในการจัดโครงการฯ ทั้งในการประเมินโครงการฯ ติดตามตรวจสอบและดำเนินการ

อัญญา ภูวิบูลย์ศิลป์ (2545) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบของปัญหาเขื่อนปากมูลต่อความมั่นคง แห่งชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาเหตุและความเป็นมาของปัญหาเขื่อนปากมูล เพื่อศึกษา ผลกระทบของปัญหาเขื่อนปากมูลที่มีต่อความมั่นคงของชาติ เพื่อศึกษาแนวโน้มของปัญหา และนำเสนอมาตรการในการยุติหรือบรรเทาปัญหานี้ต่อไปในอนาคต

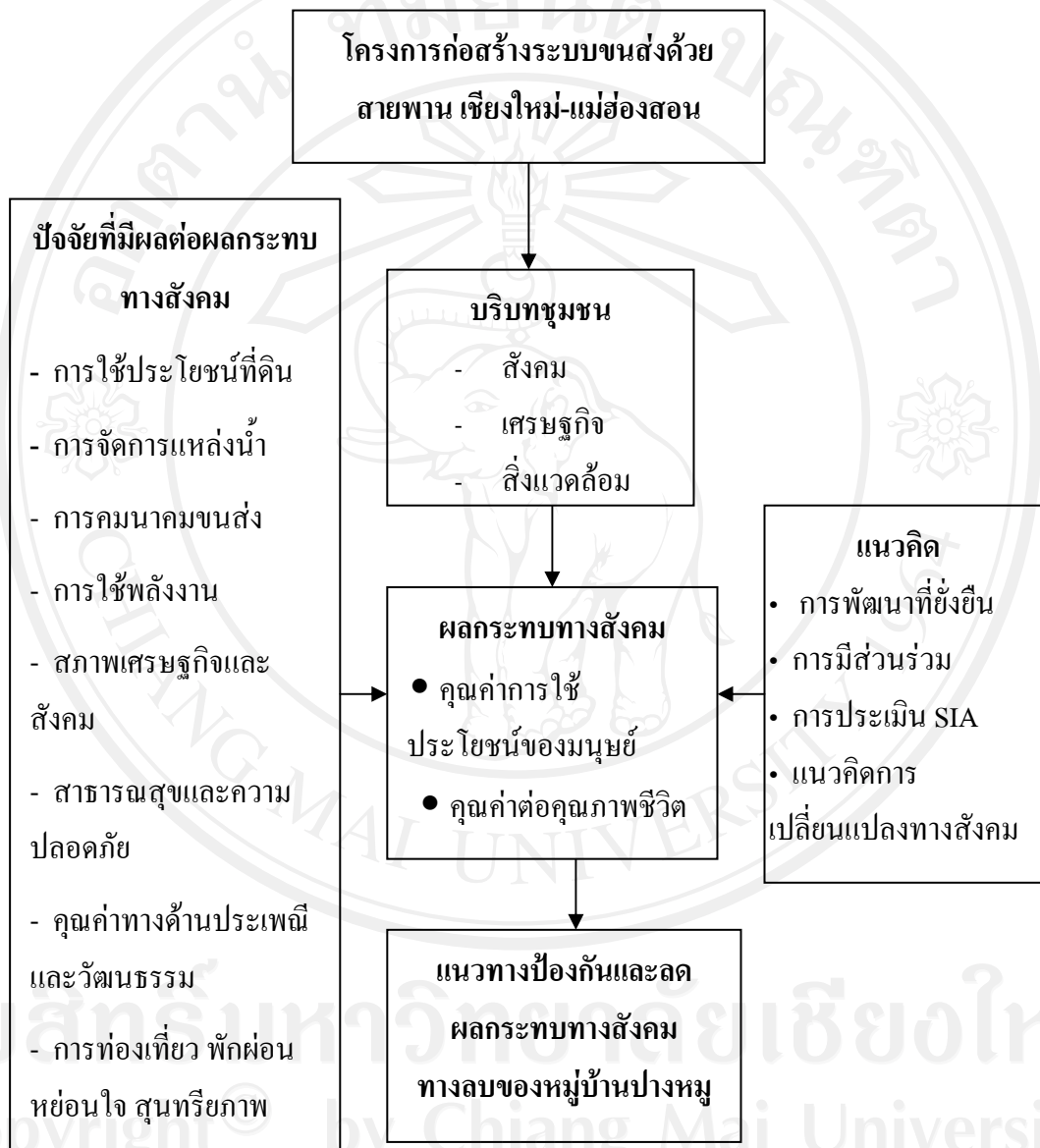
ผลการศึกษาวิจัยพบว่า 1) สาเหตุความเป็นมาของปัญหาเขื่อนปากมูลนั้นเกิดจากการมี อุดมการณ์ในการพัฒนาประเทศ ที่ต่างกัน การจัดการทรัพยากรแบบรวมศูนย์ การเพิกเฉยของรัฐ ต่อการรับฟังปัญหาและแก้ไขผลกระทบ การเห็นตัวอย่างความเดือนร้อนจากโครงการสร้างเขื่อน อื่นๆ ของรัฐมีผ่านมา เหล่านี้ ก่อให้เกิดความรู้สึกคับข้องใจ รวมทั้งความตื่นตัวต่อสิทธิชุมชน และ ความร่วมมือกันขององค์กรพันธมิตรกับสมาชิกคนจน จึงทำให้ประเด็นปากมูลขยายสู่สาธารณะ และยึดเยื้อจนถึงปัจจุบัน 2) ส่วนผลกระทบของปัญหาเขื่อนปากมูลที่มีต่อความมั่นคงของชาติ ในด้านต่างๆ พบว่า ด้านการเมือง การชุมนุมเรียกร้องและการเผชิญหน้ากันอย่างรุนแรง ระหว่าง กลุ่มที่คัดค้านกับกลุ่มผู้สนับสนุนการสร้างเขื่อน กระทบกระเทือนต่อความสงบเรียบร้อยของ ประเทศ และเสถียรภาพของรัฐบาลเนื่องจากไม่สามารถจัดการกับปัญหาความเดือดร้อนของ ประชาชนให้ หหมดไปได้ ด้านสิ่งแวดล้อม เมื่อสร้างเขื่อนระบบนิเวศของลำน้ำมูลเปลี่ยนแปลงไป เกาะแก่งถูกทำลาย พืชผักสมุนไพรริมฝั่งถูกน้ำท่วม ปลาลดจำนวนลง กระทบต่อความมั่นคงด้าน อาหารอีกทั้งทรัพยากรเหล่านี้เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ เมื่อเสื่อมโทรมไป ย่อมกระทบต่อความ มั่นคงด้านเศรษฐกิจของชุมชน และส่งผลไปถึงความมั่นคงของสังคม-วัฒนธรรม ชุมชนล่มสลาย การโยกย้ายไปหาอาชีพภายนอกชุมชน ภูมิปัญหาท้องถิ่นสูญหายไป และที่สำคัญกระทบต่อความ มั่นคงทางด้านจิตใจ จะเห็นว่าชาวบ้านเป็นผู้ถูกกระทำมาโดยตลอด ฉะนั้นความมั่นคงของประเทศ จึงรวมถึงความมั่นคงของมนุษย์ด้วย 3) แนวโน้มของปัญหาเขื่อนปากมูลจะยังคงดำรงอยู่และมีการ ต่อสู้กันด้วยข้อมูล การศึกษาวิจัยมากขึ้น โดยเฉพาะประเด็นการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ซึ่งผลการวิจัยที่เป็นกลางจากนักวิชาการ อาจเป็นทางออกที่ดีที่สุดขณะนี้ หากทั้งสองฝ่ายยอมรับ เหตุผลความจำเป็นของกันและกันมากขึ้น และหากผลการตัดสินใจของรัฐบาลไม่ได้เกิดจากการ ยอมรับอาจนำไปสู่การเรียกร้องให้ทุบเขื่อนทิ้งได้ในอนาคต ฉะนั้นการแก้ปัญหาควรจะมีการหันมา พูดยกกันมากขึ้น และเนื่องจากปัญหานี้เป็นปัญหาเชิง โครงสร้าง สังคมจึงต้องมีการปรับเปลี่ยน โครงสร้างและค่านิยมบางประการ และที่สำคัญการแก้ปัญหาที่จะเกิดขึ้นต่อไป ควรคำนึงถึงวิถีชีวิต ของท้องถิ่นและคำนึงถึงการฟื้นฟูทางด้านจิตใจด้วย ดังนั้นในการดำเนินโครงการใดๆ ต่อไป

จึงต้องมีการประชาพิจารณ์ และสำรวจผลกระทบอย่างรอบด้าน รวมทั้งพิจารณาพลังงานด้านอื่นอีกด้วย

จากวรรณกรรมและแนวคิดที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่าไม่ว่าการดำเนินโครงการใดๆ ย่อมมีส่วนทำให้เกิดผลกระทบทั้งในด้านบวกและด้านลบต่อประชาชนทั้งนั้น สิ่งที่น่าเป็นห่วงคือการพัฒนาจากโครงการต่างๆ สามารถยกระดับความเป็นอยู่ทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของประชาชนบางส่วนดีขึ้นแต่ในทางกลับกันบางส่วนกลับถูกมองข้าม สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมวิถีชีวิตวัฒนธรรมเดิมๆ ของประชาชน ไม่ถูกนำมาเป็นประเด็นหลักในการประเมินผลกระทบ ซึ่งปัญหาส่วนใหญ่ที่มักเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบันทำให้มองความสำคัญแต่ผิวเผิน ขาดการเอาใจใส่อย่างจริงจัง ทำให้สังคมวัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิตเดิมๆ ถูกกลืนและหายไป อีกทั้งสภาพสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ไม่เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริงส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ล้มเหลว และสังคมที่ยั่งยืนก็อาจจะเป็นไปได้ยากหากไม่มีการจัดการที่ยั่งยืนและจริงจังบวกกับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง ผู้วิจัยได้นำแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยข้างต้นใช้เป็นแนวทางศึกษาผลกระทบของโครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพาน เชียงใหม่-แม่ฮ่องสอน โดยจะใช้หลักการประเมินผลกระทบด้านสังคมเพื่อที่จะใช้คาดการณ์ผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่อาจจะเกิดขึ้นกับชุมชนในอนาคต ทั้งด้านการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตพื้นที่ที่ได้ทำการศึกษา

2.6 กรอบแนวคิดในการศึกษา/วิจัย

จากเอกสารและงานวิจัยที่ระบุข้างต้นนั้นผู้วิจัยได้นำแนวคิดต่างๆ ดังได้กล่าวมาแล้วมา กำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา/วิจัย